

Портрет Мілоша Црњанського (Воїслав М. Йованович)

Мілош Црњанський

Пояснення «Суматри»

Редактор «Сербського літературного вісника» Богдан Попович запропонував мені перед публікацією «Суматри» висловити у вигляді додатка заразом і своє «Вірую» стосовно поезії.

Хоча й ми – «новітні» – маємо, певна річ, свої інтенції в літературі, я не можу про них говорити без хвилювання, бо, по-перше, інші, більше ніж я, перебуваючи в захваті, краще б із цим упоралися, а крім того, я не вірю, що переконування в літературній боротьбі, в боротьбі взагалі, якимось допомагає.

Тому навіть якби я міг собі уявити читача, який не є циніком, мені б не вдалося показати ті цінності в нашій найновітнішій ліриці, які я особисто вважаю дуже вагомими. Я можу лише в контурах, без синтезу відкрити думки, що панують по той бік тієї паперової барикади, де ми перебуваємо.

Новітнє мистецтво, а особливо лірика, є об'єктом нападів переважно через свої «темні барви, незрозумілість, декадентство» й т. ін. Про це неможливо говорити без іронії.

Більшість із нас, новітніх, незважаючи на те, що ми в політичному сенсі ліві, відкидає всі корисні, «народні», гігієнічні обов'язки, які так часто у нас закидають поезії люди, позбавлені мистецької жилки, а лише переповнені соціологічним егоїзмом. Соціалістичні ідеї, наприклад, ми б не поширювали лірикою!

Тож про ту нашу літературну «критику», часто абсурдну, ми не говоритимемо.

Але наша новітня поезія – це ані нісенітниця, ані декадентство; це стане зрозумілим кожному, хто довідається про вплив російських футуристів та «декадентів», їхнього вишуканого часопису *Мир искусства* на російську революцію. І наше новітнє

мистецтво, а щонайменше поезія, не спить, як часто уявляють собі читачі, наче якась красуня у вежі зі слонової кістки. Ще досі та вежа *eburnean* – потужна, як телеграфна станція.

Більшість тих нападів на новітню нашу поезію породжує нещасна загумінкова обмеженість. Саме «народність» нашої літератури стала її причиною. Загалом, і колишня «народність» часто здається смішною. Це знають усі, хто бачив, чим є те, що мільйони німців вважають значущим у Гете.

«Красиво, ясно, просто» в мистецтві нічим не допоможе. Це все відкрив Вітмен, хоча півстоліття вважався в американців дурнем.

Існує також неминучість. Не-народність новітньої поезії й у нашому випадку є навмисною! Весь цей вступ, взагалі-то, був потрібним для того, щоб я мав змогу багато чого обійти мовчанкою.

Залишаються суперечності, які не можна іронічно оминути. Це швидко не вирішується. Становище, дух нашої поезії після війни і, не можу не зауважити, після Скерлича, зовсім нові та змінені. Впали ідеї, форми і, дякувати Богу, канони!

Новітнє мистецтво, а особливо лірична поезія, передбачає певну нову чуттєвість. Ті, для кого існує лише передвоєнна мистецька атмосфера, марно намагаються це зрозуміти.

Усюди сьогодні відчувається, що тисячі й тисячі пройшли повз трупи, руїни, обійшли світ та повернулися додому, шукаючи думок, законів і життя – таких, якими вони були раніше. Шукаючи стару, звичну літературу, відомі й зручні сенсації, пояснені думки. Ліричну поезію вічних, щоденних метафор, оті «любов-кров» віршики, примітивні рими, хризантеми, що розквітали в наших недільних випусках. Але прийшли нові думки, нові захоплення, нові закони, нові моралі. Можна бути проти нас, але проти нашого змісту та інтенцій – марна справа.

Світ ніяк не бажає почути жахливу бурю над нашими головами. Її переживають не лише політична ситуація та літературні догми, а й саме життя. Це мерці, що простягають свої руки. З ними треба розрахуватися!

Ніби якась секта, після стількох років, коли література означала просто розвагу, зараз ми приносимо неспокій,

переворот у словах, у відчуттях, у мисленні. Якщо ми досі його не висловили, все одно він живе безпосередньо всередині нас. Із маси, з землі, з наших часів воно переходить на нас. Його не придушити!

Поет був у нас – де Краньчевич вважав його спокутником, фанатиком нових, національних рухів. Невже від усієї тієї містичної радості залишається лише містика милозвучного брязкальця рим? Ми покінчили з традицією, бо кидаємося стрімголов у майбутнє. Ми відкинули колишні закони. Вічна проблема – «її вінчання» – нас не хвилює.

Ми відійшли від цього життя, бо знайшли нове. Пишемо вільним віршем, що є наслідком нашого змісту. Так ми маємо надію дійти до оригінальних, а відтак і «красивих» висловів. Ми не несемо відповідальності за своє «я»! Не існує незмінних цінностей!

Без банальних чотирикутників і барабанної музики колишньої метрики, ми даємо екстаз у чистому вигляді. Безпосередньо! Намагаємося показати мінливий ритм

настрою, винайдений задовго до нас. Дати точну картину думки – щонайдуховнішу. Використати всі кольори, мінливі кольори наших снів і передчуттів, звучання й шепотіння речей, раніше зневажуваних і мертвих. У формі це не бозна-що! Але ми відмежовуємо ритм сонячних днів від вечірніх. Ми не пхаємо все це до готових форм!

Ми знову дозволяємо, щоб на нашу форму впливали форми космічних образів: хмар, квітів, річки, струмка. Звучання наших слів незрозуміле, бо звичним став мінняйлівський, газетний, офіційний сенс слова. Давно вже Бергсон відмежував психологічний час від фізичного. Тому наша метрика особиста, спіритуальна, туманна, як мелодія. Ми намагаємося віднайти ритм кожного настрою, у душі нашої мови, чий вислів перебуває на рівні можливостей фейлетону!

Вірш наш – натхненна танцівниця, яка рухається в екстазі. Свій екстаз вона перетворює на чисті рухи. Для лірики це чогось варте! Ми звільнили мову від банальних кайданів і слухаємо, як вона сама, вільна, відкриває нам свої таємниці. Не так давно Дучич, висміяний, наважився написати про те, як «шепочуть зірки»! Ми, бігме, пішли далі!

Може, ці формальні нововведення менше цікавлять читача? Про них слід поговорити іншого разу. Що ж до нашого, гіпермодерного змістового наповнення, ми його не боїмося. За ним крокує сила-силенна тих, що поміж трупами, серед отруйних газів, відчули й ті так звані «гіпермодерні» відкриття. Проте втратили радість, якої їм тепер не може повернути навіть родина. Вони відчули багато з того, що в поезії зветься «хворим». Ми ж висловлюємо все, що вони досі приховують, що їх мучить, але неминуче наздоганяє. Ми стверджуємо, фанатично, що існують нові цінності, які поезія знаходить – завжди раніше, ніж життя!

Ми намагаємося свідомо показати той новий сенс кохання, пристрасті, болю. Намагаємося звільнити багатьох від колишнього сорому, зв'язків, законів та помилок! Ми віримо в невидимих, майбутніх суджених слухачів та читачів наших!

Так само, як віримо у глибший, космічний, закон та сенс, завдяки якому сум із сонетів Камоенса кризь стільки віків переходить у нас.

Якщо фейлетони – це література, тоді модерна поезія стає сповіддю нових релігій. Власне, вся ця купа віршників, ремісничих виробів була б нічим іншим, як огидним марнуванням часу. Проте наш вільний вірш, наша незрозумілість – якщо комусь приємніше, «хвороба» – це щось зовсім інше. Це як в Аристотеля: коли не спимо, ми маємо один світ, а коли спимо – кожен свій!

Зараз було б доречним заглибитися в метричні дискусії. Однак для цього, по-перше, ще зарано, а по-друге, я ніколи не був таким сумлінним, як якийсь Малербів учень. Не хочу ані демонструвати свою дотепність, ані послуговуватися іронією Едгара По. Без дискусій навколо версифікації я просто розповім, як з'являються такі поетичні гіпермодерні марення, як «Суматра».

Одного дня я відчув усе безсилля людського життя й заплутаність долі нашої. Я бачив, що ніхто не йде куди хоче, і помітив зв'язки, досі непомічені. Того дня повз мене проходили сенегальці, анаміти; я зустрів одного свого доброго друга, який повертався з віїни. Коли я його запитав, звідки він їде, той сказав, що з Бухари!

Його мати померла – і сусіди її поховали. Хтось украв меблі з його дому. «Навіть ліжка, – каже, – немає».

Коли я спитав його, як він добирався, той відповів: «Через Японію й Англію, де мене заарештували».

«І що думаєш робити тепер? – запитав я. – Сам не знаю. У мене нікого немає. Ти знаєш, що я був заручений. Та вона десь виїхала. Можливо, не отримувала моїх листів. Хто знає, що на неї чекає? Я й сам не знаю, що робитиму: може, отримаю місце в якомусь банку».

Це все відбулося на вокзалі в Загребі. Потім я сів у поїзд і поїхав далі. Там було багато народу, а особливо військових, жінок у лахмітті й безліч розгублених людей. У поїзді не було освітлення, і виднілися лише тіні. Малі діти лежали на підлозі вагону, біля наших ніг. Зморений, я не міг стулити очей. Поки навколо мене розмовляли, я помітив, що ті голоси якісь важкі й що людська мова колись звучала інакше. Дивлячись у похмурі вікна, я згадував, як мій друг описував якісь засніжені гори Уралу, де він провів цілий рік у полоні. Він довго й з ніжністю описував той уральський край.

Отак я відчув усю ту безмежну білу тишу там, удаліні. Злегка посміхнувся. Де тільки той чоловік не бував! Згадую, що він розповідав ще й про якусь жінку. З його опису мені лише запам'яталося її бліде обличчя. Він кілька разів повторював, якою блідою бачив її востаннє.

У моїй пам'яті нервово почали переплітатися бліді обличчя жінок, з якими і я розлучався, або яких бачив у потягах чи на кораблях. Це мене душило – тож я вийшов у коридор. Потяг в'їхав до Срему і саме проїжджав попід Фрушкою горою. Якісь гілки били в розбиту шибку.

Крізь неї в поїзд потрапляв вологий і холодний аромат дерев, і було чути дзюрчання якогось струмка. Ми спинилися перед якимось розритим тунелем.

Мені кортіло подивитися на той струмок, що дзюркотів у темряві, здавалося, що він рожевий, навіть веселий. Очі в мене були стомлені від неспання, та ще й охопила якась важка знемога від тривалої подорожі. Я подумав собі: диви, ніби у світі немає ніяких зв'язків. Ось, отой мій товариш любив одну пані, а вона залишилася десь далеко в якійсь завіяній снігом хатині,

сама, в Тобольську. Ніщо не може затриматись. І я – куди б тільки не йшов.

А ось тут весело біжить цей струмок. Він рожевий і дзюрчить. Я притулив голову до розбитої шибки. Якись солдати тим часом переходили з даху на дах вагонів. І всі ці бліді обличчя, і весь мій жаль зникали у дзюрчанні того струмка в темряві. Потяг далі не міг їхати. Ми мусили переходити через Чортоновацький тунель пішки.

Було холодно. Я йшов у натовпі незнайомих подорожніх. Трава була мокра, тож ми легенько ковзали по ній, а дехто навіть падав. А коли ми нарешті видерлися на гору, під нами, на світанні, розгорнувся Дунай, сірий, в тумані. Усьому тому туманові, крізь який виднілося небо, не було ні кінця ні краю. Зелені гори, ніби островці над землею, зникали ще на світанні. Я відстав від решти.

А мої думки все ще були разом із моїм другом у тій його подорожі, про яку він мені, безтурботний, з гірким гумором розповідав. Сині моря й далекі острови, яких я не знаю, рожеворум'яні рослини й корали, про які я знав хіба що з уроків географії, однаково являлись мені в думках.

Нарешті спокій, спокій світанку помалу входив у мене. Все, про що мій друг розповідав, та й сам він, згорблений, у потертій військовій шинелі, закарбувалося назавжди в моєму мозку. Раптово я згадав і міста, й людей, яких бачив, повертаючись з війни. Уперше я помітив якусь величезну зміну в світі.

По той бік тунелю на нас чекав інший поїзд. Хоча вдалині вже світало, у поїзді досі була суцільна темрява. Зморений, я знову сів у темний куток вагону, сам-самісінький. Кілька разів я сказав собі: Суматра, Суматра!

Усе заплутано. Нас змінили. Я згадав, як раніше по-іншому жилося. І схилив голову.

Поїзд рушив і загуркотів. Мене заколисувало від того, що зараз усе таке незвичне: і життя, і ті величезні відстані в ньому. Куди тільки не дістався наш біль, чого тільки ми на чужині, стомлені, не пережили! Не лише я, а й він та багато інших. Тисячі, мільйони!

Я подумав: чи дочекається мене мій рідний край? Черешні зараз, певно, червоні, а села веселі. Диви, І кольори скрізь, аж до

зірок, однакові, й в черешень та коралів. Наскільки все пов'язано у світі. «Суматра», – мовив я знову собі насмішкувато.

Раптом я здригнувся, якийсь неспокій, що не досягав свідомості, пробудив мене. Я вийшов у коридор, у якому було холодно. Ми знову стояли в якомусь лісочку. В одному вагоні співали. Десь плакало якесь дитя. Але всі ті звуки долинали до мене ніби з якоїсь невимірної далечини. Я здригнувся від внутрішнього ранкового холоду.

Я ще бачив місяць, осяйний, і мимоволі посміхнувся. Він всюди однаковий, бо мертвий.

Я відчув усе наше безсилля, всю свою тугу. «Суматра», – прошепотів я в стані афекту.

Але в душі, глибоко, незважаючи на все небажання це визнати, я відчував безмежну любов до тих далеких пагорбів, засніжених зір, навіть до північних крижаних морів. До тих далеких островів, де відбувається те, що вчинили, можливо, ми. Я втратив страх смерті. Зв'язки з навколишнім світом. Ніби в якійсь божевільній галюцинації, я здійнявся в ці безмежні ранкові тумани, щоб простягнути руку й торкнутися далекого Уралу, індійських морів, куди пішов рум'янець і з мого обличчя. Щоб м'яко торкнутися островів, любові, закоханих, блідих облич. Усе це переплетення перетворилося на величезний спокій і безмежну втіху.

Згодом, у Новому Саді, в готельному номері, я зробив із цього вірш.

Белград, 1920

З сербської переклала Олеся Кривоніс